

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

SZÉLJEGYZETEK NEMZETISÉGRŐL, ÁLLAMPOLGÁRSÁGRŐL, IDENTITÁSRÓL ÉS MULTIKULTURALIZMUSRÓL*

Várady Tibor**

Ma már (talán) közhely, hogy nemzetiség és állampolgárság nem szükségszerűen esik egybe. E következtetés megkerülhetetlen olyan államok esetében, melyek neve nem azonos a többségi nemzet nevével. Jugoszláviában (a korábbiiban is, a maiban is), vagy Belgiumban, Svájcban, az Egyesült Királyságban a nemzethez, illetve etnikumhoz tartozás nem keverhető össze az állampolgársággal. A különbség fennáll azokban az államokban is, melyek nevét a többségi nemzet neve adta; igaz ugyan, hogy ott valamivel könnyebb a kódosítás.

Akik továbbra is indokolni igyekeznek a vélt egyenlőségjelet nemzetiség és állampolgárság között, leginkább a „közös nevező” pártatlanságára, az „egyenlő polgárok posztulátumá”-ra és az „azonos bánásmód” elvére hivatkoznak. Ez a logika ott hibás, hogy a közös nevező nem pártatlan, és nem egyenlő az azonos bánásmódra jogosult polgárokkal. Ha mondjuk Horvátországban a horvátok is, a szerbek is a „horvát” közös nevező révén lennének egyenlők, akkor ezen egyenlőség egyes polgároktól azt követelné meg, hogy lemondjanak nemzeti identitásukról, míg ugyanez más polgárok nemzeti identitását megerősítené. Ez nem egyenlő bánásmód egyenlő polgárokkal. A szerbség, a románység vagy a magyarság sem lehet igazságos és méltányos közös nevezője Szerbia, Románia vagy Magyarország valamennyi polgárának. Két különböző nyelv és kultúra közös nevezője nem lehet a kettő közül az egyik. A másik sem. Az egyedüli elképzelhető közös nevező az *egyensúly*.

*Elhangzott az OCIFE Magyar Szervezete, a Faludi Ferenc Akadémia és a *Távlatok* által 1999. november 19–20-án rendezett, *Európai magyarság – magyar európaiság* című konferencián.

**A szerző volt jugoszláv igazságügyi miniszter, a Közép-Európai Egyetem (CEU) jogi tanszékének professzora.

Ezt az egyensúlyt, az identitások mellérendeltségét, a multikulturalizmust – persze – nem könnyű pontosan meghatározni. Az sem jelent automatikusan megoldást, ha polgárjogot nyernek a helyes jelszavak. Hadd mondjam el ezzel kapcsolatban, hogy tavaly augusztusban némi megrökönyödéssel olvastam a belgrádi *Dnevni Telegraph* című napilapban: a boszniai Gornji Vakuf városkában „multikulturális autóbusszállomás” épül. A cikk nem adott bővebb magyarázatot. Annyit közölt csupán, hogy nemsokára multikulturális autóbusszállomás nyílik Gornji Vakufban, és sugallta, hogy ez roppant fontos esemény. Boszniáról van szó, ahol – mielőtt kitért volna az utóbbi évek kegyetlen háborúja – a multikulturalizmus az élet minden szegmentumába beépült, és azok is elfogadták, akik magát a szót nem is ismerték. Az *Oslobodjenje* című napilap oldalait például váltakozva nyomtatták cirill, illetve latin betűkkel. Állami támogatást kapott mindegyik kultúra, a szarajevói rektorok úgy követték egymást, hogy szerb után muzulmán jött, utána horvát. Nem akarok idillikus képet festeni, számos kívánnivaló maradt, ám egyértelműen olyan állapotok voltak ezek, melyek szöveggörnyezetében nem tűnik különösebb vívmánynak, ha egy autóbusszállomásra különböző etnikumú és kultúrájú embereket beengednek. (Mint ahogy az sem, hogy esetleg több nyelven és több írásmóddal is jelzik az állomást.) Az újsághír egyik magyarázata az lehetne, hogy a háború alatt elveszett a mérce, és azóta vívmánynak számít minden, ami valamicskével felülemelkedik a gyűlölködésen és a teljes kizárólagosságon. Van egy másik magyarázat is. Lehet, hogy a Gornji Vakuf-i tisztségviselők nem felejtették el, mit jelenthet igazán a multikulturalizmus, de időközben megtanulták azt is, hogy a különböző nemzetközi szervezetek és pénzalapok elsősorban multikulturális projektumokat pénzelnek. S mivel szükségük volt egy autóbusszállomásra, elnevezték „multikulturális”-nak.

Hadd idézzek még egy „multikulturális” eseményt (idézőjellel vagy anélkül). 1998 júliusában Franciaország győzelmi mámorban úszott. A lelkesedés méreteit tekintve minden fenntartás nélkül állíthatjuk, hogy a második világháború utáni diadalmenet óta ennél fontosabb esemény nemigen volt. Franciaország megnyerte a Labdarúgó Világbajnokságot. A győzelem titkait elemezve a kommentátorok kiemelték a francia focicsapat *multikulturális összetételét*. A csapatban voltak szenegáli, új-kaledóniai, örmény és algériai származású játékosok; fehérek, arabok, feketék vegyesen. Ez a tény több elemzőt, hírmagyarázót megihletett. A július 14-i *Baltimor Sun* szerint: „A francia dicsőség attól öregbült, és Chirac elnök, aki ragyogva vállalta a sikert, annak köszönheti szerencséjét, hogy a csapatot Jacket edző állította össze, nem pedig a rasszista *Front National*.” A *Washington Post*-ban publikáló Anne Swardson szerint egyszerűen „a multikulturális csapat győzött”.

Kétség nem fér hozzá: a francia csapat összetétele egészséges szemléletet tükrözött. Az is igaz, hogy egy olyan csapat győzelme, melyben sok,

francia állampolgárságot nyert bevándorló játszott, éppen a patriotizmus tekintetében cáfolja Le Pen nézeteit. Bebizonyosodott, hogy a többféleség nemzeti érdeke a francia szurkolóknak és Franciaországnak. Ez egyszerűen multikulturalizmus is lenne? Chirac elnök az egész világ előtt köszönetet mondott Zinédine Zidane-nak, a győztes csapat algériai származású főhősének. Ezt jó volt nézni. A jelenet üzenete az volt, hogy Zidane – származásától függetlenül – megérdemli a sikeres francia polgár és állampolgár státusát, megérdemel egy *merci*-t a köztársasági elnöktől. Ez is nagyon helyénvaló. De valóban multikulturalizmus ez? Zidane anyanyelve arab. Arabul *sukran* a 'köszönöm'. Megérdemelt Zidane – és a multikulturalizmus – egy *sukrant* is a *merci* mellett? Vagy vegyünk még egy francia pályáról induló példát. Amikor Szeles Mónika jugoszláv állampolgárként megnyerte a Rolan Garros-i tenisztornát, a belgrádi televízió bemondója *köszönömöt* mondott a jugoszláv polgárok nevében. (A *köszönöm* inkább „keszenem”-re sikeredett, de örültünk az igyekezetnek.) Mónika magyar iskolába járt Újvidéken, apja a *Magyar Szó* karikaturistája volt. A multikulturalizmus azonban nem működött ilyen jól, amikor az útlevélét adták ki. Mónikát valóban megbecsülték Jugoszláviában, és egyéniségéből nem igyekeztek kiiktatni magyarságát. Az útlevele mégis „Seles” névre szolt. Amerikában aztán lefelejtődött a kalap az „š”-ről, így lett a neve végül(?) „Seles”.

Szóval, nem egyszerű dolog a multikulturalizmus. Hozzá kell tennem azt is: nem tudom, Zidane igényt tartott-e a *sukranra*. A nyelvi és kulturális identitás megőrzése alapvető emberi joga kell, hogy legyen minden polgárnak: Ehhez társul azonban a szabad identitásválasztás joga is. Az egyénileg vagy családjukkal együtt bevándorlók nemritkán a többségi kultúrát választják új hazájukban. Más a helyzet azonban ott, ahol nem az emberek, hanem az országhatárok vándorolnak. Ha valaki 1920-ig magyar iskolába járt – teszem fel, Nagybecskerekén –, nem valószínű, hogy hirtelen szerb iskolába kívánna járni, miután a városa a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságnak lett része. A megváltozott állampolgárság nem hoz – és demokráciában nem kényszeríthet – identitásváltoztatást. Az identitás fenntartása – és az identitások egyenjogúsága – pedig azt követeli, hogy egymás mellett élő nyelvek és kultúrák egyaránt teret kapjanak az oktatásban, művelődésben, a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban, nevek, helységnevek írásában. Ez nem „többletjog”, amint néha minősíteni igyekeznek, nem is pozitív diszkrimináció, hanem egyszerűen *egyenrangúság* vagy legalábbis ennek a megközelítése. A másság igénylése nem az egyenlőség feletti többletigény, hanem egyszerűen maga az egyenlőség. Mindenki más. A többség is. Csak kölcsönösen elismert másságban lehet egyenlőség.

Megoldást hoz-e itt az állampolgárságok többes száma? Azt hiszem, hogy a kettős állampolgárság igénye nem igazán függ össze a szabad

identitásválasztással. A kisebbség alapvető törekvése nem a kettős identitás. Az identitásához ragaszkodó vajdasági magyarnak például nem az a célja: magyar is, szerb is lehessen, hanem az, hogy *a szerbek között, jugoszláv állampolgárként is magyar maradjon*. A kettős állampolgárság erre alig hat. Amit a kettős állampolgárság hoz, az inkább egyfajta biztonságérzet, hogy van tartalékmegoldás. Ez nem lebecsülendő lelki támasz, különösen olyankor nem, amikor szülőföldjükön az emberekre nehéz idők járnak, s jövőképük bizonytalan. De ott, ahol a kisebbség él, a kettős állampolgárság ténye semmiképpen sem segíti elő a kisebbségi törekvések sikerét.

Nem az identitások pluralizmusa, hanem azok mellérendeltsége és egyenrangúsága a válasz arra a kérdésre, amelyet a kisebbségi lét tesz fel.